

Goran BABIĆ

O DIMU POVRH KREMATORIJA, O DIMU OPĆENITO

(pogovor za zbornik uspomena na holokaust)

Danas je nedjelja, 28. 1. 2001. godine. Sjedim u šupi, u drvarnici, okružen bukovim kladama, u dnu dvorišta u Ulici Džordža Vašingtona, kućni broj 13, na Dorćolu, u Beogradu, na plastičnoj žutoj stolici na koju sam prethodno odložio stare časopise. Imam dvoje naočale; one bez dioptrije, s fotoosjetljivim staklima od kojih je lijevo polomljeno, i one s nekakvom dioptrijom, koje sam kupio za jednu deutsch marku na buvljoj pijaci, ali im je otpala drška za lijevo uho. Hladno je, pada kiša, traperice su mi poderane na koljenima, ali to je sad i ovdje, među mladim svijetom moderno.

Imam 57 godina i unuka od 16 godina, koji se na dalekom Islandu bavi kompjuterskim poslovima o kojima ništa ne znam. Pušim, premda ne bih smio ni trebao, jeftine cigarete „Partner“, proizvedene u Makedoniji koja je sad strana država. Ispred sebe, na ovećoj cjepanici, koju nisam u stanju razvaliti ni velikom sjekirom, držim opsežnu poratnu monografiju Alana Baloka o Hitleru s pogovorom Dragog Milenkovića. Otkako sam počeo vitlati sjekirom, cijepajući drva za kaljevu

peć, ovdje su me u dvorištu susjedi počeli uvažavati, cijeniti i poštivati. Očito da je sjekira uvjerljiviji argument od literature. Uostalom, tako je mislio i Hitler, a i onaj Dionizije iz Sirakuze nešto prije njega.

Redakcija knjige „Mi smo preživeli“ odlučila je, navodno jednoglasno, da upravo ja, ovakav, napišem pogovor za zbornik sjećanja na holokaust. Kroz otvorena vrata šupe proviruju dva mačeta i njihova gladna majka. Ambijent je prikladan, maltene idealan za takav posao, jer – upravo se navršava 60 godina otkako je ovdje u ovom gradu ubijeno dvoje Jevreja koji su mi mogli mnogo pomoći u životu ako ni zbog čega drugog a ono zbog toga što bi mi bili djed i baka. Ovak, rođen sam poslije njihove smrti o kojoj bih sad, okružen nepojamnom starudijom, kakvu ni Leonid Šejka ni Andy Warholl nikada nisu vidjeli, trebao napisati suvisao tekst. Tekst dostojan Hane Arendt ili bar Elija Vizela, koji se nije družio s Heideggerom, ali sa drugima jest.

Ali ja sam na tu temu, što bi Krleža rekao, već koješta dao. Mora da u njoj, u samoj koncepciji holokausta, u ideji o holokaustu, ima nešto što izaziva moju pažnju, što provocira i zaokuplja. Zašto bih, inače, o tome mrčio hartiju? Možda je u pitanju suočenje sa srazom apsolutne Moći i apsolutne Nemoći, u čemu, opet, kao posrednici ili medijumi sudjeluju mržnja i strah. Mržnja na strani moći i strah, naravno, na strani nemoći.

Koja je razlika između jednog groba i masovne grobnice? Ako pod masovnom grobnicom zamislimo holokaust, odnosno njegov učinak i rezultat (ovjekovječen, recimo, između ostalog, i onom scenom, zabilježenom filmskom kamerom, u kojoj bager gura na ogromnu gomilu hrpu neidentificiranih ljudskih kostiju), zar nije svaki grob svakog pojedinca ona najmanja mjera, ona jedinica mjere zločina? Pri čemu valja uzeti u obzir da iza npr. Krematorija nisu ostali ni grob pojedinca ni masovna grobnica, pa, što nije beznačajno, ni dim, razvejan uglavnom po prostranim njemačkim zemljama. Smrt čovjekova, njegova nasilna smrt, smrt bilo kojeg pojedinca jest, dakle, u krajnjoj liniji, što se mene tiče, ujedno i smrt kolektiva, naroda, nacije, čovječanstva. Jer je svaka, i „najmanja smrt“, tek karika u beskonačnom lancu naše ukupne smrti.

Stoga i storija o holokaustu koji se dogodio modernoj civilizaciji korenspondira s grčkim mitom, sa starim sumerskim, jevrejskim ili egipatskim spisima, s prvim tekstovima u kojima se raspravlja o smislu ljudske egzistencije.

Kiša sve jače pada, mačke su potpuno mokre, ali im to ne smeta toliko koliko glad. Moja očajna današnja pozicija, emigrantska sudbina opterećena kojekakvim problemima, dugovima, neimaštinom i svim njezinim posljedicama, u suštini je upravo briljantna u usporedbi sa situacijom u kojoj su se, ponavljam – u ovom istom gradu prije 60 godina, maltene preko noći, nailaskom nacizma našli, zatekli vrlo bogati roditelji moje majke. Njih, naime, ni bogatstvo nije spasilo. Švabu, gestapovca (?), koji je baku na Sajmištu ugurao u kamion sa smrtonosnim plinom, ni najmanje nije impresionirao pa čak ni zanimao njezin Bösendorfer glasovir i njeno pijanističko umijeće. Prevedeno – rasizam i disciplina bijahu jači od pohlepe za zlatom, te već zbog toga (da se ništa drugo ne pominje) holokaust nije obično grabežno umorstvo s eventualnim umišljajem koliko god da nacisti ni od toga nisu zazirali, a što se najbolje vidi kad se raširi lepeza njihovih zločinstava koja počinje pljačkom židovskih dućana i stanova da bi završila šišanjem pred vratima plinske komore. Uostalom, da apsurd bude veći, nije Gestapo poharao njenu praznu kuću. Prazna kuća – je li to Srejovićevo pusto polje? Holokaust, naime, pretpostavlja ispražnjen i od ljudi očišćen Lebensraum. U tom smislu, on je stara pojava bilo da je riječ o Jevrejima ili nekome drugom. Jer su Jevreji, unatoč nevjerojatnim žrtvama, ipak preživjeli za razliku od bezbrojnih danas bezimenih plemena, vjera i naroda. Ali šest miliona mrtvih! Hej, Gospode, šta uradiše ovi tvoji dolje? Ova djeca tvoja, zločinci i žrtve.

Kad sve saberem, nisam, u životu, odviše držao do nacije. Ne mogu reći nikako, to ne bi bila istina, ali npr. od činjenice da sam (i) Jevrej, ne samo da nikad nisam imao ništa, tj. nikakvu praktičnu korist, čar ili dobitak, nego sam Jevrej bio samo i isključivo onda kad mi je bilo najteže. Znači li, opet, to da mi je tad bilo teško zbog jevrejstva? Da se ne bismo zapegljavali ponovo u polemiku Karla Marxa s Brunom Bauerom, pisanu u jesen davne 1843. godine (ali i da ne bismo zaboravljali ono što se, istine radi, zaboraviti ne može i ne smije) navedimo tek fragmente rečenice iz Engelsovog članka

„O antisemitizmu“ objavljenog pedeset godina kasnije, u maju 1890. u Beču, Berlinu i Münchenu: „Antisemitizam je... reakcija srednjovekovnih društvenih slojeva koji propadaju na moderno društvo... i služi samo reakcionarnim ciljevima pod prividno socijalističkim plaštom; on je jedna vrsta feudalnog socijalizma, i s njime mi ne možemo imati nikakve veze.“ Tako je pisao Fridrih Engels, onaj Engels koji je rekao: „Uostalom, časopis 'Gartenlaube' je i od mene napravio Jevrejina i ako bih morao da biram, onda bih svakako radije bio Jevrejin nego 'gospodin fon'!“

Sva sjećanja (i knjige sjećanja) su neobično slična i neobično različna. Slična je matrica jer je uvijek neko biće jednog dana uhvaćeno, uhapšeno, uhićeno, zarobljeno i strpano u logor, žicu, arest, tamnicu i hapsanu. Tu je biće provelo dan, sedmicu, mjesec, godinu ili više, i vidjelo, doživjelo i upamtilo zlo počinjeno njemu i zlo počinjeno drugima. Nekako je preživjelo i dočekalo slobodu. Sad se sjeća, piše ili govori. Ostavlja trag za sobom. Njegove uspomene postaju jedina stvarnost i jedina realnost. Jer su oni stražari, one ubojice i zločinci, nestali, uhvaćeni ili pobjegli, preobučeni u mirne građane u nekom Paragvaju ili Boliviji ili, kao Artuković, čak u Californiji. A različna je u sjećanju samo bol. Lični, neprenosiv gubitak. Strah, žalost i užas koji se sruči na pojedinca. To što se ne može testamentom ostaviti nikome.

Naočale mi povremeno spadaju, mačke su nestale, cigareta dogorijeva, noge prožimaju trnci zbog neudobnog položaja, kiša sve jače dobuje po limenom krovu drvarnice u kojoj, šćućuren na Dorćolu (o kojem je pisao Haim Davičo), sitnim rukopisom ispisujem retke o nesreći. S druge strane tankog zida od cigli, moje dvije male kćeri, upisane u Jevrejsku opštinu, vježbaju na klaviru. Kakav ih život čeka? Hoće li se i one, neminovno, suočiti sa zlom koje neće jer ne može nestati?

Kolike sam knjige pročitao a da govore o logoru, o smrti i uništenju? Razgovarao s preživjelim logorašima, bilježio njihova sjećanja, razmišljanja o čovjeku u Nepodnošljivom. O sreći, nadi, ponosu, hrabrosti i dostojanstvu. Ali, kažu svi koji su takli dno, sve se na kraju svede na jedno, na glad. Sve priče, sjećanja, uspomene i obziri mogu se svesti na isto – ili ćeš pojesti ili ćeš biti pojeden. Ostalo je laž, hipokrizija,

licemjerje. Ostalo su olakšavajuće okolnosti, nepodnošljive tegobe u ranom zločinčevu djetinjstvu. Možda su Bormann, Mengele i Eichmann doživjeli neku traumu u predfebrilnom stanju. Grč majčine placentе dovodi izgleda dvadesetak godina kasnije do čuvenih potpisa koji ubijaju milijune.

Nema nikakve razlike između nas i mačaka. Jednako smo gladni, jednako kisnemo i, da bismo opstali, moramo rađati potomstvo. Uvijek će se naći neko da nas tamani. A pronaći će i valjano opravdanje, legitiman razlog. Što god mi o tome napisali. Jer je holokaust vječit, a čovjek smrtan i nemoćan. I sasvim dobar za smrt, idealan za iščeznuće.